

LYGINAMASIS METODAS POLITIKOS MOKSLE: TYRIMŲ GENEZĖS IR KLASIFIKACIJOS YPATUMAI

Diana Janušauskienė

Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos institutas
A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
Telefonas (8 5) 211 3774

Faksas (8 5) 275 4896

Elektroninis paštas diana.janusauskiene@lstc.lt

Pateikta 2015 m. balanadžio 29 d.; parengta spausdinti 2015 m. gruodžio 20 d.

DOI:10.13165/SMS-15-7-2-09

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjami lyginamojo metodo panaudojimo politikos moksle savitumai. Trumpai apžvelgus lyginamųjų tyrimų vystymosi istoriją, analizuojami veiksniai, kurie turėjo įtakos tyrimų poreikiui ir plėtrai. Ypatingas dėmesys skiriamas lyginamųjų tyrimų klasifikacijos analizei. Straipsnyje analizuojami keli lyginamųjų tyrimų klasifikacijos modeliai, sukonstruoti remiantis skirtingu požiūriu į laiko ir erdvės parametrų svarbą. Taip pat analizuojama kiekybinė (tyrimo vienetų skaičiaus) klasifikacija. Šio straipsnio tikslas – prisidėti prie lyginamosios politikos metodologijos analizės plėtojimo lietuvių kalba.

Reikšminiai žodžiai: lyginamasis metodas, lyginamoji politika, lyginamųjų tyrimų klasifikacija.

Įvadas

Lyginamoji politika išsiskiria iš kitų politikos mokslo šakų specifiniu tyrimo turinio ir metodo deriniu. Nors lyginamosios politikos turinys – politinių sistemų įvairovė yra būdingas ir kitoms politikos mokslo šakoms, o lyginamasis metodas gali būti taikomas ir kituose socialiniuose moksluose, visgi tik ši specifinė tyrimo turinio ir metodo jungtis įvertina atskiros politikos mokslo subdisciplinos – lyginamosios politikos esmę.

Lyginamosios politikos tyrimai, kurie ir yra šio straipsnio analizės objektas, yra neatsiejama šiuolaikinio politikos mokslo dalis. Jie svarbūs tiek taikomuoju, tiek pažintiniu aspektu. Lyginamųjų tyrimų rezultatai suteikia daug naudingos informacijos apie politinius įvykius ir jų savitumus kitose šalyse. Ši informacija gali būti pritaikoma realioje politinėje praktikoje. Atsižvelgus į kitų šalių praktiką, galima tobulinti konkrečioje šalyje vykdomą politiką mokantis iš svetimų klaidų ir pritaikant gerąją patirtį. Mokslui lyginamieji tyrimai reikšmingi tuo aspektu, kad jie sukuria bazę naujoms teorijoms formuotis bei skatinti jau esamas. Remiantis lyginamaisiais tyrimais, pastebėjimai atskirose šalyse sujungiami į bendrą skirtingų valstybių politikų paaiškinimą¹, t. y., lyginamieji tyrimai sujungia mikrolygio pastebėjimus į makrolygio teorijas.

Šis straipsnis skirtas bendrųjų lyginamosios politikos tyrimų vystymosi tendencijų nagrinėjimui bei lyginamųjų tyrimų klasifikacijos savitumų analizei. Ši tema lietuvių kalba rašančių mokslininkų nėra plačiai išplėtotą, nors lyginamoji politika, kaip studijų dalykas, egzistuoja Lietuvoje daugiau kaip du dešimtmečius. Šio straipsnio pagrindinis tikslas – prisidėti prie lyginamosios politikos metodologijos analizės lietuvių kalba plėtotės.

1. Lyginamųjų tyrimų genezės savitumai

Lyginamieji politikos tyrimai yra naujas reiškinys, nors šių tyrimų užuomazgų galima rasti jau Antikos ir vėlesnių laikų mąstytojų darbuose. Tai Aristotelio, Makiavelio, Montesquieu ir kitų autorių darbai apie valdymo formų įvairovę. Visgi, pirmuoju šiuolaikiniu lyginamosios politikos tyrimu laikoma Alexis de Tocqueville XIX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje parašyta knyga „Apie demokratiją Amerikoje“². Ši knyga yra svarbi ir tuo, kad tai yra klasikinis vieno atvejo (t. y. vienos valstybės – Jungtinių Amerikos Valstijų) tyrimo pavyzdys. Knygoje nėra jokių tiesioginių dviejų šalių (autorius tėvynės Prancūzijos ir aprašomų Jungtinių Amerikos Valstijų) politinių sistemų palyginimų. Tačiau, daugelio lyginamosios politikos teoretikų nuomone, autorius, rašydamas apie tai, kokia skirtinga ir nepanaši į Prancūziją yra Amerika,

1 Ross, M. H. 1988. Studying Politics Cross-Culturally: Key Concepts and Issues. In *Cross-Cultural Research*. 22, Nr. 1–4, p. 110. [žiūrėta 2012-10-03]. Prieiga internete: <http://ccr.sagepub.com/cgi/content/abstract/22/1-4/105>.

2 Pirmas šios knygos tomas išleistas 1835 metais, antrasis – 1840 metais.

netiesiogiai lygino šias dvi šalis. Reikia pripažinti, kad ne visi lyginamosios politikos atstovai laikosi nuomonės, kad vieno atvejo tyrimus galima priskirti lyginamiesiems tyrimams, taigi diskusija dėl metodologijos vyksta iki šiol³.

Pirmieji lyginamieji tyrimai, tokie kaip, de Tocqueville „Apie demokratiją Amerikoje“ buvo atliekami remiantis įtrauktu stebėjimu, dokumentų analize bei ankstesnių tyrimų medžiagos interpretacija. Informacija buvo renkama keliaujant, asmeniškai dalyvaujant politikoje, skaitant istorikų darbus. Oficialiai prieinama informacija būdavo papildoma asmeniniais pastebėjimais, gautais įtraukto stebėjimo būdu. Tokių tyrimų išvados nebūdavo plačios ir dažnai apsiribodavo aprašymu bei tipologizacija⁴.

Vėliau lyginamieji tyrimai patyrė ilgą ir sudėtingą transformaciją. Tobulėjo tyrimo metodai, atsiradavo naujos galimybės, tiriamųjų šalių ir tiriamų kintamųjų ratas išsiplėtė. Atlikti globalūs tyrimai, besiremiantys kompleksiniais tyrimo metodais. Išsivysčius tyrimų technologijoms ir duomenų bazėms, atsirado galimybė atlikti lyginamuosius tyrimus neišeinant iš savo darbo kabineto.

Institucionalizavimosi požiūriu svarbi data lyginamųjų tyrimų istorijoje yra 1952 m. Tais metais Jungtinių Amerikos Valstijų Northwestern universitete įvyko seminaras, turėjęs lemiamos įtakos tolesnei lyginamųjų tyrimų plėtotei. Šio seminaro dalyviai sukritikavo iki tol buvusių lyginamųjų tyrimų praktiką, teigdami, kad orientuojamasi tik į Vakarų valstybių politikos tyrimus, tyrimai yra aprašomojo pobūdžio, o ne analitiniai, tiria tik institutus, o ne procesus, ir yra nepakankamai lyginamojo pobūdžio, nes daugumą sudaro vieno atvejo tyrimai. Seminaro dalyviai pasisakė už reformų būtinybę. Taip už poros metų susiformavo Amerikos socialinių mokslų tyrimų tarybos Lyginamosios politikos komitetas (American Social Science Research Council's Committee on Comparative Politics), kurio pirmininku tapo Gabriel A. Almond⁵. Šis 1954 m. įsikūręs komitetas siekė sukurti naują teorinę ir metodologinę priegą, leisiančią tirti visas politines sistemas, kokios skirtingos jos bebūtų. Komiteto nuomone, lyginamieji tyrimai privalėjo peržengti Vakarų pasaulio ribas ir apimti kuo platesnį geografinį arealą⁶.

Taip XX amžiaus antroje pusėje prasidėjo radikalūs lyginamųjų tyrimų pokyčiai. Lyginamosios politikos tyrėjai ėmėsi tirti įvairių pasaulio šalių socialinę ir politinę įvairovę ir tiriamų šalių skaičius labai išaugo. Ši sparti lyginamųjų tyrimų plėtra turėjo ir neigiamų pasekmių, nes dažnai tyrimai buvo atliekami vadovaujantis etnocentriškomis idėjomis. Vienas svarbiausių postūmių, lėmusių etnocentrizmo

3 Apie vieno atvejo tyrimų priskyrimą lyginamiesiems tyrimams bus kalbama šiame straipsnyje vėliau.

4 Schmitter, Ph. C. 2001. Comparative Politics. In Krieger, J. (ed.) *The Oxford Companion to Politics of the World*. Oxford, New York: Oxford University Press, p. 162.

5 Daalder, H. 2002. The Development of the Study of Comparative Politics. In Keman, H. (ed.) *Comparative Democratic Politics. A Guide to Contemporary Theory and Research*. London. Thousand Oaks. New Delhi: Sage Publications, p. 20.

6 Mair, P. 1998. Comparative Politics. A New Handbook of Political Science. New York: Oxford University Press, p. 312.

sumažėjimą lyginamuosiuose tyrimuose, buvo vietinių tyrėjų, t. y. ne Vakarų šalių atstovų atsiradimas. Susiformavo stipri atsvara vakariečių tyrėjų nuomonei. Vietiniai tyrėjai išmanė tiriamos valstybės tradicijas, mokėjo tiriamos valstybės kalbą ir gebėjo suprasti bei paaiškinti tiriamus fenomenus, atsižvelgdami į tiriamą kultūrą. Nors etnocentrizmo apraiškų galima aptikti ir naujausiuose lyginamuosiuose tyrimuose, visgi galima teigti, kad etnocentrizmo lyginamuosiuose tyrimuose laipsniškai mažėja.

1963 m. – kita svarbi data lyginamųjų tyrimų istorijoje. Tais metais Gabriel Almond ir Sydney Verba publikuoja tyrimą apie pilietinę kultūrą penkiose šalyse (Jungtinėse Amerikos Valstijose, Didžiojoje Britanijoje, Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje, Italijoje ir Meksikoje). Tai buvo pirmasis šiuolaikinis lyginamasis tyrimas, paremtas kiekybėmis apklausomis ir apėmęs ne tik Vakarų pasaulio šalis. Nepaisant vėlesnės kritikos, kad Almond ir Verba iškėlė anglosaksiškąjį demokratijos pavyzdį kaip demokratijos etaloną, o tai reikštų, kad anglosaksiškoji politinė kultūra yra tinkamiausia demokratijos funkcionavimui, dauguma vėlesnių autorių šį Almond ir Verba darbą laiko kertiniu šiuolaikinės lyginamosios politikos akmeniu⁷.

Vėlesni lyginamieji tyrimai perėjo keletą vystimosi etapų – nuo institucijų lyginimo, procesų lyginimo iki vykdomos politikos (policy) lyginimo. Sprendimų priėmimas, politikos formavimas ir įgyvendinimas, politinė komunikacija ir panašios temos yra vienos naujausių šiuolaikinės lyginamosios politikos nagrinėjamų temų.⁸ Daugiausia dėmesio lyginamuosiuose tyrimuose skiriama valstybių politinių sistemų evoliucijai, politinių partijų ir elito bei politinės kultūros tyrinėjimams, institucijų įvairovės tyrimams.

2. Veiksniai, lėmę lyginamųjų politikos tyrimų vystymąsi

Galima išskirti dvi veiksnų grupes, turėjusias lemiamos įtakos lyginamųjų tyrimų vystymuisi – tai mokslo technologijų vystymasis ir istoriniai įvykiai, reikšmingai pakeitę pasaulio politinę sanklodą ir tapę mokslinio domėjimosi sritimi.

Didžiausios įtakos lyginamosios politikos vystymuisi turėjo XX amžiuje vykęs technologinis progresas: kompiuterinių technologijų sukūrimas, sociologinių tyrimų metodologijos sukūrimas ir tobulėjimas bei statistinių duomenų bazių kūrimas. Šie technologiniai laimėjimai lėmė spartų lyginamosios politikos tyrimų vystymąsi. Vienas svarbiausių pokyčių, kuriuos lėmė technologijos, buvo galimybė tirti tolimas šalis neišeinant iš savo kabineto, remiantis kitų tyrėjų surinkta medžiaga, sukaupia duomenų bazėse.

Pasaulio politinis vystymasis lemdavo ir tebelemia mokslininkų susidomėjimą vienu arba kitu pasaulio regionu ir kartu paskatinti vienų arba kitų teorijų kūrimą. Istorinių įvykių veikiamos vienos teorijos nublankdavo, nueidamos į praeitį, o kitos išskildavo. Pasikeitus tarptautinei politinei situacijai, tos pačios, nugrimzdusios teori-

7 Wiatr, J. J. 1999. *Socjologia Polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, p.98.

8 Ross, M. H., *supra note 1*, p. 106.

jos, vėl sėkmingai buvo prikkeliamos ir naudojamos realybei paaiškinti arba priešingai – sukritikuojamos ir dar giliau nugramzdinamos teorijų klostuose.

Didžiausia kova lyginamosios politikos teorijose vyko ir tebevyksta tarp dviejų politinių pasaulio vystymąsi aiškinančių paradigimų, susiformavusių XX amžiaus 6–7 dešimtmėčiuose: konvergencijos arba laipsniško suvienodėjimo ir antiglobalistinės paradigimų. Šių dviejų pozicijų populiarumas iš esmės priklauso nuo politinių įvykių pasaulyje: sustiprėjus demokratizacijos procesams, vėl tampa populiaru laipsniško suvienodėjimo teorija, o šiems procesams atlėgus, arba S. Huntington žodžiais, užėjus „demokratizacijos atoslūgiui“, dominuoti ima antiglobalistinė teorija. Tačiau tarp politikos mokslininkų egzistuoja ir labai stiprias nuostatas išlaikančių mokslininkų grupės, kurie mano, kad perspektyvoje jų atstovaujama paradigma visgi laimės. Tokių įsitikinusių konvergencijos paradigmos propaguotojų nemažai yra Vakarų pasaulio politikos moksle, taip pat ir Lietuvoje.

Konvergencijos, arba laipsniško suvienodėjimo paradigma teigia, kad palaipsniui visos pasaulio politinės sistemos suvienodės. Ši paradigma atsirado ieškant universalios pasaulio politinių fenomenų vystymosi paaiškinimo. Politinę įvairovę bandoma paaiškinti sukuriant universalų supratimą apie tai, kas yra politika ir kaip vyksta politinis vystymasis. Laipsniško suvienodėjimo paradigma remiasi struktūriniu funkcionalizmu ir teigia, kad politinių sistemų konvergenciją galima paaiškinti universaliumi visų politinių sistemų pobūdžiu bei tų pačių socialinių procesų daroma globalia įtaka. Taigi, remiantis šiuo universaliumi požiūriu, perkeltu iš struktūrinio funkcionalizmo teorijų, visoms politinėms sistemoms būdingas vienodas, t. y. universalus pobūdis – visose sistemose komponentai veikia taip, kad vieni kitus palaikytų ir taip gyvuotų ir išlaikytų pusiausvyrą pati sistema. Antrasis postulatų, kuriuo remiasi ši paradigma, teigia, kad visos politinės sistemos yra veikiamos panašių socialinių procesų: modernizacijos, industrializacijos, racionalizacijos, urbanizacijos, sekuliarizacijos, raštingumo plėtos ir kitų panašių procesų, kurių bendras, universalus rezultatas yra politinis vystymasis. Laipsniško suvienodėjimo paradigma yra grynai vakarietiškas „produktas“, o jos šalininkai įsitikinę, kad ta universali sistema, į kurią išsivystys visos kitos sistemos, yra šiuolaikinė liberali Vakarų demokratija ir rinkos ekonomika.

Be abejonės, tokia pozicija susilaukė kritikos ir atsirado alternatyvi paradigma, neigianti laipsnišką suvienodėjimą ir postuluojanti politinę įvairovę. Kritika buvo nukreipta apskritai struktūrinio funkcionalizmo idėjoms ir konkrečiai laipsniško suvienodėjimo idėjai lyginamojoje politikoje.

Antiglobalistinė paradigma teigia, kad pasaulio politinės sistemos yra pernelyg įvairios, kad būtų galima tikėtis laipsniško jų suvienodėjimo. Pasaulio kultūros yra labai skirtingos, vienas svarbiausių antiglobalistinės paradigmos postulatų – atsparios globalizacijai. Kitas svarbus šios paradigmos argumentas yra tas, kad politinės sistemos nesivysto nepriklausomai viena nuo kitos, o egzistuoja centro ir periferijos santykiai. Periferinės politinės sistemos yra mažai nepriklausomos, jos patiria dominuojančių kitų sistemų poveikį, todėl jų vystymasis yra priklausomas nuo centro sistemų. Antiglobalistinė paradigma teigia, kad demokratija ir rinkos ekonomika

nėra vieninteliai galimi variantai, į kuriuos ilgainiui išsivystys visos pasaulio politinės sistemos – šių variantų yra daug daugiau ir jie yra įvairūs.

Laipsniško suvienodėjimo paradigmoje galima įžvelgti ir etnocentrizmo apraiškų, nes Vakarų pasaulio modelis, t. y. liberali demokratija ir rinkos ekonomika projektuojamas visam pasauliui ir laikomas geriausiu arba bent jau geresniu nei kitos politinės ir ekonominės sistemos formos.

3. Tyrimo vienetas lyginamuosiuose tyrimuose

Nuolat tobulėjant tyrimų metodologijai, duomenų kaupimo bei saugojimo technologijoms, lyginamosios politikos tyrimų objektas išsiplėtė nuo vieno arba kelių atvejų tyrimo iki globalios analizės. Siekiant analizuoti ir klasifikuoti lyginamosios politikos tyrimus, atsiranda būtinybė apibrėžti, kas lyginamojoje politikoje laikoma tyrimo vienetas.

Lyginamuosiuose politikos moksliniuose tyrimuose tyrimo vienetu dažniausiai yra valstybė. Tačiau neretai tokiu vienetu tampa ir mažesni teritoriniai vienetai, ypač tais atvejais, kai valstybę sudarantys regionai yra labai skirtingi. Taip pat tyrimo vienetu gali būti ir miestai. Dažniausiai pasitaikantis tokio lyginamojo tyrimo atvejis yra valstybių sostinių palyginimas. Tyrimo vienetu taip pat gali būti supranacionaliniai regionai. Pavyzdžiui, trys Baltijos šalys: Lietuva, Latvija ir Estija, kaip vienas tyrimo vienetas⁹, lyginamas su kuriuo nors kitu supranacionaliniu regionu.

Šalia esminio lyginamųjų tyrimų klausimo dėl tyrimo vieneto sampratos egzistuoja dar keli svarbūs metodologiniai klausimai, į kuriuos būtina atsakyti kalbant apie lyginamųjų tyrimų objektą. Pirmiausia, būtina išsiaiškinti tyrimo vienetų kiekio pasirinkimo ir vienetų atrankos klausimus.

Lyginamasis metodas, kaip ir sako pats pavadinimas, yra nukreiptas į palyginimus ir dažniausiai, tačiau nebūtinai, apima daugiau nei vieną tyrimo objektą. Ar laikyti tyrimą lyginamuoju, jei tirtas tik vienas objektas, priklauso nuo metodologinės prielaidos, o diskusijos šiuo klausimu vis dar išlieka aktualios.

Kita metodologinė problema, kaip minėta, yra tyrimo vieneto samprata. Nors didžioji dalis lyginamųjų tyrimų yra atskirų valstybių palyginimas pasirinktu(-ais) pjūviais, visuotinai priimto sutarimo, kad ši prieiga yra teisinga, nėra. Žymaus lyginamųjų tyrimų autoriaus Rose nuomone, tyrimo vienetas turėtų būti atskira šalis¹⁰. Tačiau kiti autoriai, pvz., Mackie ir Marsh mano, kad lyginamajame tyrime tyrimo vienetu nebūtinai turi būti atskira šalis, t. y., tyrimas nebūtinai turi būti tarptautinis, norint jį laikyti lyginamuoju. Lyginamajame tyrime tyrimo vienetu gali būti ir šalies regionas, tokiu būdu palyginimas vyksta šalies viduje. Kita svarbi Mackie ir Marsh mintis yra ta, kad tyrimas yra lyginamasis ir tada, kai lyginama ta pati šalis skirtingu

9 Toks tyrimo vieneto pasirinkimas būdingesnis nevietiniams tyrėjams.

10 Mackie, T.; Marsh, D. 1995. *The Comparative Method*. Marsh, D.; Stoker, G. (ed.) *Theory and Methods in Political Science*. New York: St. Martin's Press, p. 173.

laikotarpiu¹¹. Tai tarsi du palyginimų tipai, vienas – erdvėje, kitas – laike. Kitas svarus argumentas, paneigiantis valstybių, kaip tyrimo vienetų, pasirinkimą, išsakytas Schmitter. Jo nuomone, atskiros valstybės pasirinkimas tyrimo vienetu yra problematiškas dėl centro ir periferijos santykių. Jo manymu, naujai susikūrusios valstybės yra žymiai mažiau nepriklausomos nei išsivysčiusios Vakarų valstybės, todėl tai paneigia lyginamųjų tyrimų principą, kad tiriamos valstybės turi būti lygiavertės ir turi turėti vienodą galią veikti tiriamų kintamųjų atžvilgiu¹².

Kita svarbi priežastis, kodėl lyginti valstybes yra sudėtinga, yra taip vadinamoji Galtono problema – tai galimybė, kad stebimos kintamojo reikšmės nėra tikrai nepriklausomos, o egzistuoja plika akimi nematomas reiškinys arba kintamasis, kuris yra tikroji stebimo kintamojo reikšmių priežastis¹³. Kitaip tariant, lyginant šalis, gali paaiškėti, kad lyginamųjų kintamųjų reikšmės nėra nepriklausomai susiformavusios kiekvienoje šalyje, o yra priklausomos nuo kokio nors reiškinio, esančio už valstybių ribų arba bendro kelioms, ar netgi visoms tiriamoms valstybėms.

Dažna lyginamųjų tyrimų problema, atsirandanti tyrimo vienetu pasirinkus atskirą valstybę, yra vidurkių apskaičiavimas. Vidurkiai „nutrina“ skirtumus, esančius šalies viduje ir taip prarandama svarbi informacija. Gali būti, kad skirtumai šalies viduje yra žymiai didesni nei skirtumai tarp valstybių matuojant juos vidurkais¹⁴. Todėl tais atvejais, kai tiriamos valstybės, kurias sudaro vienu ar daugiau požymių stipriai besiskiriantys regionai, tikslingiau būtų tyrimo vienetu pasirinkti šiuos regionus.

Taigi, tyrimo vienetų pasirinkimo pagal tai, kiek vienetai tarpusavyje yra panašūs ir kiek skirtingi, dilema lyginamojoje politikoje yra sena. Pagrindinis šios dilemos klausimas yra: ar rinktis panašesnius vienetus, ar priešingai – rinktis labiau besiskiriančius vienetus. Viena vertus, tiriant panašesnius vienetus ir atsisakius įtraukti labai nuo visumos besiskiriančius vienetus, galima giliau pažvelgti į problemas, neatskiriant labai skirtingų kintamųjų. Kita vertus, pasirinkus stipriai besiskiriančius vienetus, atsiveria galimybė rasti bendrus pagrindus, vienijačius skirtybes ir taip sukurti naują teoriją¹⁵. Visgi toks pasirinkimas gana rizikingas, nes mažai tikėtina rasti esminių vienijančių bendrumų tarp stipriai besiskiriančių vienetų.

Tiriamų vienetų skaičiaus pasirinkimas pirmiausia priklauso nuo suplanuoto tyrimo pobūdžio, t.y. kokią geografinį arealą tyrimas siekia apimti ir kokią politinę įvairovę siekia iširti. Tačiau kartu reikia turėti omenyje ir tai, kad tyrėjas nėra visiškai laisvas savo pasirinkime ir jo(jos) galimybės gauti reikalingą surinktą informaciją arba vykdyti originalų tyrimą gali būti ribotos.

---

11 Mackie, T.; Marsh, D., *supra note* 10, p.173.

12 Schmitter, Ph. C., *supra note* 4, p.163.

13 *Ibid.*, p. 163.

14 *Ibid.*, p. 164.

15 Mackie, T.; Marsh, D., *supra note* 10, p. 179.

Taigi, lyginamojo tyrimo vienetų skaičiaus pasirinkimas lemia tyrimo išvadų pobūdį bei tyrimo išsamumą. Kai pasirenkamas mažesnis tyrimo vienetų skaičius, tiriami siauresnė socialinė politinė įvairovė. Todėl tokio tyrimo išvados yra siauresnės, tačiau pats tyrimas yra išsamesnis. Ir atvirkščiai, kai pasirenkama daugiau tyrimo vienetų, išvados yra platesnės, tačiau tyrimas nėra išsamus. Lyginamajame tyrime, apimančiame daug tyrimo vienetų, dažniausiai lyginami tik keli ar tik vienas kintamasis, tuo tarpu mažesni skaičių vienetų apimančiame tyrime analizuojamų kintamųjų gali būti ir daugiau. Apibendrinus lyginamųjų tyrimų vienetų skaičiaus įtaką tyrimo rezultatams, galima teigti, jog kuo mažiau vienetų tirinama, tuo išsamesnis tyrimas, o kuo daugiau vienetų tirama, tuo platesnes išvadas galima daryti. Taigi, pasirenkant tyrimo vienetų skaičių, būtina rasti „aukso vidurį“ tarp išsamumo ir generalizacijos.

Kita problema glūdi pačioje vienetų atrankoje. Šališkumas, pasirenkant tyrimo vienetus, gali reikšmingai iškreipti tyrimo rezultatus. Vienas siūlymų, kaip išvengti rezultatų iškraipymo, yra nesirinkti tyrimo vienetų pagal priklausomą kintamąjį¹⁶. Tai reiškia, kad, norint ištirti tam tikrą reiškinį, nereikėtų rinktis tyrimo vienetų (t. y. valstybių arba jų regionų) pagal tai, kaip tas reiškinys tyrimo vienetuose yra paplitęs. Galbūt, yra šalių, kuriose norimas tirti reiškinys nėra labai paplitęs, bet turi savitumų, kurie gali būti ypač svarbūs galutiniams tyrimo rezultatams.

Tyrimų vienetų pasirinkimas taip pat tampa problemiškas, kai naudojamosi masinių informacijos priemonių suformuota „svarbių reiškinų“ atranka. Pavyzdžiui, naudojamosi straipsniais arba kitokiais pranešimais masinės informacijos priemonėse ir pagal šiuos duomenis atrenkami tyrimo vienetai. Pasirinkimo šališkumas atsiranda todėl, kad masinės informacijos priemonės neskelbia visų atvejų, o juos pateikia pasirinktinai. Mėgstamiausios temos yra didelio masto įvykiai, nelaimingų atsitikimų aprašymai arba panašūs atvejai¹⁷. Taigi, tyrėjas neturi pilno vaizdo, neturi visų atvejų, iš kurių galėtų rinktis.

Problemiška yra ir paties tyrėjo atliekama tyrimo vienetų atranka. Dažnai tyrimo populiacija nėra aiškiai apibrėžta, todėl ir atranka tampa šališka. Pavyzdžiui, sunku įsivaizduoti, kaip galima būtų suformuoti pilną pasaulio etninių grupių, išivieliančių į etninius konfliktus, sąrašą, iš kurio vėliau būtų galima pasirinkti tyrimo vienetus¹⁸. Kita vertus, jei tyrime remiamasi kitų tyrėjų atliktais tyrimais, sunku arba beveik neįmanoma patikrinti tyrimų duomenų kokybės bei atrankos.

Akivaizdu, kad tyrimo vieneto samprata ir tyrimo vienetų pasirinkimas yra sudėtingi lyginamosios politikos tyrimų metodologijos klausimai. Dažniausiai pasitaikantis tyrimo vienetas visgi yra valstybė. Tyrimo vienetų atranka reikalauja ypatingo dėmesio, siekiant išvengti šališkumo ir aiškios argumentacijos, kodėl būtent šie vienetai pasirinkti tyrimui.

16 Hug, S. 2003. Selection Bias in Comparative Research: The Case of Incomplete Data Sets. In *Political Analysis*, Oxford Journals. 11, Nr. 3, p. 257.

17 *Ibid.*, p. 258.

18 *Ibid.*, p. 259.

4. Lyginamųjų tyrimų klasifikacijos įvairovė

Lyginamieji tyrimai įvairūs ir apima palyginimus geografinėje erdvėje (t. y. vietnetų lyginimą tarpusavyje tuo pačiu laikotarpiu), palyginimus laike (vieneto lyginimą skirtingais laikotarpiais) ir palyginimus tiek erdvėje, tiek laike (vienetų lyginimą skirtingais laikotarpiais). Taigi, lyginimas turi dvi dimensijas – erdvę ir laiką. Lyginamųjų tyrimų klasifikacija iš esmės priklauso nuo to, kurios dimensijos yra svarbiausios. Klasifikacijos įvairuoja nuo paprastesnių statiškų variantų, kai lyginamieji tyrimai skirstomi tik pagal tiriamų vienetų skaičių, iki sudėtingesnių dinaminių variantų, kai atsižvelgiama tiek į tiriamų vienetų skaičių, tiek į laiko intervalus, kada tyrimas vykdomas. Metodologiniu požiūriu įdomiausias yra vieno vieneto tyrimo konkrečiu laikotarpiu priskyrimas lyginamiesiems tyrimams. Kaip minėta, ši pozicija nėra visuotinai priimtina ir diskutuotina.

Atliekant lyginamąjį tyrimą keliuose šalyse tuo pačiu laikotarpiu, ypač svarbus laikotarpio apibrėžimas. Dažniausiai tas pats laikotarpis traktuojamas kaip tie patys metai, metų ketvirtis arba konkretus mėnuo, savaitė. Tokio tyrimo pavyzdžiu galėtų būti parlamentų reitingų palyginimas šalyse X, Y ir Z 2015 m. kovo mėnesį. Tačiau toks laikotarpio pasirinkimas neatsižvelgtų į specifinę šalių politinę situaciją (praėjusius rinkimus, politinius įvykius). Todėl neretai lyginamuosiuose tyrimuose tas pats laikotarpis suvokiamas kaip tiriamo fenomeno pasireiškimo etapą žymintis laikotarpis. Taip gali būti tiriamos kelios šalys ir lyginami pirmieji laisvi rinkimai, nors jie vyko ne tais pačiais metais, netgi ne tame pačiame dešimtmetyje. Dar 1895 m. paskelbtame veikalė „Sociologijos metodo taisyklės“ Emile Durkheim teigė, kad tirti ir lyginti visuomenes reikia tuo pačiu jų raidos tarpsniu: „Norint sužinoti, kuria kryptimi evoliucijonuoja socialinis reiškiny, reikia tirti jį tokį, koks buvo kiekvienos rūšies jaunystėje, lyginti su tokiu, koks tapo kitos (artimiausios) rūšies jaunystėje, ir pagal jo intensyvumą viename ir kitame etape galima bus pasakyti, ar jis progresuoja, ar regresuoja, ar išlieka toks pat“¹⁹. Taigi, remiantis Durkheim pozicija, pasirinktus fenomenus, reiktų tirti tame pačiame išsivystymo etape. Minėto X, Y ir Z šalių parlamentų reitingo tyrimo atveju galėtų būti lyginami esamų parlamentų reitingai praėjus mėnesiui po jų išrinkimo ir veiklos pradžios, arba priėmus panašaus pobūdžio įstatymą. Tuomet, remiantis šiais duomenimis, galima daryti pagrįstas išvadas.

Siekiant susisteminti lyginamuosius tyrimus, sukurta įvairių lyginamųjų tyrimų klasifikacijos sistemų. Viena paprastesnių klasifikacijų, kai atsižvelgiama tik į tiriamų vienetų skaičių, sukurta Mackie ir Marsh. Šie autoriai siūlo skirstyti lyginamuosius tyrimus į tris rūšis:

1. Lyginamojo pobūdžio vieno atvejo (t.y. vieno vieneto) tyrimus.
2. Riboto skaičiaus vienetų tyrimus (tiriami du arba daugiau, bet ne visi galimi vienetai).

3. Globalius tyrimus, besiremiančius statistine duomenų analize ir apimančius visus atvejus (vienetus), išskyrus tik tuos, kuriuose tyrimai yra neįmanomi dėl karų, gamtinių kataklizmų arba kitų nepalankių sąlygų²⁰.

Ši klasifikacija puikiai tinka lyginamųjų tyrimų aprašymui, jei jie nėra dinaminio pobūdžio. Pagal šią klasifikaciją ištyrus piliečių dalyvavimą nevyriausybinių organizacijų veikloje konkrečiu laikotarpiu Lenkijoje, Čekijoje ir Vengrijoje, tyrimas bus priskiriamas riboto skaičiaus lyginamiesiems tyrimams. Jei toks pats tyrimas būtų atliktas tik Lenkijoje, jis būtų laikomas vieno atvejo tyrimu, jei tyrimas apimtų visas pasaulio valstybes, išskyrus tas, kuriose bet kokie tyrimai neįmanomi dėl karo veiksmų, gamtinių arba kitokių kataklizmų, tyrimas būtų priskirtas globaliems lyginamiesiems tyrimams. Globalių tyrimų atveju dažniau naudojamosi jau sukaupta tyrimų medžiaga, retesniais atvejais atliekami tyrimai visose šalyse pagal vienodą metodologiją. Dažnesni yra atvejai, kai pagal vienodą metodologiją tyrimai atliekami tik viename regione. Tokio tyrimo pavyzdžiu galėtų būti Eurobarometras.

Palyginus su Mackie ir Marsh lyginamųjų tyrimų klasifikacija, Pennings, Keman ir Kleinnijenhuis klasifikacija yra sudėtingesnė, nes atsižvelgia tiek į erdvės, tiek į laiko dimencijas. Pennings, Keman ir Kleinnijenhuis skiria penkis lyginamųjų tyrimų rūšis:

1. Vieno atvejo tyrimas vienu konkrečiu laikotarpiu.
2. Vieno atvejo tyrimas skirtingais laikotarpiais.
3. Dviejų arba daugiau tinkamų vienetų tyrimas atitinkamais laikotarpiais.
4. Visų tinkamų atvejų tyrimas vienu konkrečiu laikotarpiu.
5. Visų tinkamų atvejų tyrimas skirtingais laikotarpiais²¹.

Mackie ir Marsh siūlomo varianto atveju tyrimai yra klasifikuojami pagal vieną konkretų kriterijų – tiriamų vienetų skaičių. Jei tiriamas vienas vienetas, tyrimas laikomas vieno atvejo tyrimu, jei tiriami du ir daugiau, bet ne visi vienetai – riboto skaičiaus tyrimu, jei tiriami visi vienetai, išskyrus tik tuos, kuriuose dėl tam tikrų aplinkybių, pvz., karas, stichinės nelaimės, politinė suirutė, tyrimai neįmanomi – priklauso globaliai analizei. Antruoju atveju, klasifikuojant pagal tyrimų geografinę ir laiko aprėptį, tyrimų rūšių atsiranda daugiau ir Mackie ir Marsh klasifikacija išsiskaido į mažesnius vienetus pagal tai, ar tyrimas atliekamas vienu metu, ar skirtingais laikotarpiais.

Kaip minėta, vieno atvejo tyrimų, atliekamų vienu konkrečiu laikotarpiu, priskyrimas lyginamiesiems susilaukia daug kritikos. Sutarimo, ar laikyti tokius vieno atvejo tyrimus lyginamaisiais, nėra. Sartori laikosi griežtos nuomonės, teigdamas, kad vieno atvejo tyrimų, net tais atvejais, kai turi aiškią lyginąją vertę, laikyti lyginamaisiais negalima²². Čia laikomasi grynai matematinės logikos, kad vienas atvejis yra vienas, o palyginimui būtini bent keli atvejai. Rose, nepritardamas tokiai nuomonei, teigia,

20 Mackie, T.; Marsh, D., *supra note* 10, p. 176.

21 Pennings, P.; Keman, H.; Kleinnijenhuis, J. 2006. *Doing Research in Political Science*. 2nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, p. 20.

22 Mackie, T.; Marsh, D., *supra note* 10, p. 177.

vieno atvejo tyrimas gali būti laikomas lyginamuoju, jei sukuriamą teoriją, kuri vėliau gali būti pritaikoma kitų šalių paaiškinimui²³. Vieno atvejo tyrimai yra itin naudingi, nes pateikia pavyzdžių, kurie gali būti integruoti į platesnį teorinį modelį²⁴. Taip pat vieno atvejo tyrimai pasitarnauja naujų hipotezių kūrimui. Vienas argumentų, palai-kančių vieno atvejo tyrimų priskyrimą lyginamiesiems, yra ir tai, kad didžioji dalis tyrimų, pristatomų pagrindiniuose lyginamosios politikos žurnaluose, yra vieno atvejo tyrimai²⁵. Taigi, vieno atvejo tyrimai sukuria pagrindą tolesniems lyginamiesiems tyrimams, todėl turi lyginimo vertę. Nors retai, bet vieno atvejo tyrimų rezultatai gali būti tokie unikalūs, kad yra vertingi savaime, nes tokių pavyzdžių kitur tiesiog nėra. Tai ypač svarbu tiriant deviantinius atvejus. Visgi vieno atvejo tyrimai dažnai būna etnocentriški, o jų pagrindu sukurtos teorijos ne visada tinka kitų šalių aiškinimui. Šalys yra skirtingos, todėl teorija, paaiškinanti kokį nors politinį fenomeną, egzistuojantį vienoje konkrečioje šalyje, gali visiškai netikti tokiam pat politiniam fenomenui paaiškinti kitoje šalyje. Pavyzdžiui, politinio elgesio teorijos, sukurtos Vakarų šalyse, ne visada tinka Vidurio Rytų Europos šalims paaiškinti. Vieno atvejo tyrimo metu gali būti tiriama daugybė kintamųjų. Todėl pagrindinis vieno atvejo tyrimo privalumas yra išsami jo analizė, taip pat jo sukuriamą bazę tolesniems lyginamiesiems tyrimams. Didžiausias tokio tyrimo trūkumas – yra išvadų siaurumas.

Atliekant vieno atvejo tyrimus skirtingais laikotarpiais, išvengiama dalies minėtų vieno atvejo tyrimo problemų. Vieno atvejo tyrimas, apimantis skirtingus istorinius laikotarpius, labai dažnai naudojamas siekiant patikrinti jau egzistuojančią teoriją. Analizuojama šalies istorija ieškant teorijos patvirtinimo arba paneigimo įrodymų.

Palyginus su vieno atvejo tyrimais, riboto skaičiaus ir globalūs lyginamieji tyrimai nekelia mokslinių diskusijų dėl jų priskyrimo lyginamiesiems tyrimams, tačiau yra ne mažiau problemiški nei vieno atvejo tyrimai. Globalūs lyginamieji tyrimai buvo sąlygoti sparčios techninės kompiuterių ir statistikos mokslų pažangos, atvėrusios galimybę lyginti pasaulio valstybes naudojantis jau surinktais duomenimis, netgi neišeinant iš savo kabineto. Viena problemų, atsirandančių analizuojant jau surinktus duomenis, yra jų patikimumas. Duomenys gali būti surinkti atmetinai, gali būti naudojami skirtingi metodai renkant tuos pačius duomenis, gali būti naudojami manipuliaciniai mechanizmai ir pateikiami nepatikimi duomenys ir t. t. Riboto skaičiaus atvejų lyginamasis tyrimas šiame kontekste atrodo mažiau problemiškas, nes egzistuoja didesnė galimybė patikrinti analizuojamus duomenis ar tirti tik tas šalis, kurių pasirinkti tyrimui duomenys yra patikimi.

---

23 Mackie, T.; Marsh, D., *supra note* 10, p. 177.

24 Ross, M. H., *supra note* 1, p.115.

25 1983 m. Sigelman ir Gadbois atliko statistinę straipsnių, išspausdintų 1968–1981 m. žurnaluose „Comparative Politics“ ir „Comparative Political Studies“ analizę ir nustatė, kad 62 proc. visų straipsnių, rėmėsi vieno atvejo tyrimais (Mackie, T.; Marsh, D. „The Comparative Method“. Marsh, D.; Stoker, G. (ed.) 1995. *Theory and Methods in Political Science*. New York: St.Martin's Press, p. 177).

Baigiamosios pastabos

Nagrinėjant lyginamojo metodo pritaikymą politikos mokslo tyrimuose, neįmanoma aprėpti visų jame glūdinčių problemų. Todėl šiame straipsnyje buvo atsiribota keletą aspektų: tyrimų vystymosi prielaidos ir vystymosi kryptys bei tyrimų klasifikacijos savitumai, išsamiai aptariant tyrimo vieneto sampratą ir vienetų atrankos problemą.

Akivaizdu, kad lyginimasis metodas atveria platesnes ir išsamesnes visiškai kitokias galimybes suprasti ir tirti socialinius reiškinius. Dėl šios priežasties lyginamasis metodas yra itin dažnai naudojamas tiek politikos mokslo, tiek kituose socialinių mokslų tyrimuose. Šiuolaikiniai tyrimai dėl ypač tobulų duomenų bazių kaupimo ir duomenų rinkimo technologijų tampa vis labiau prieinami mokslininkams, tačiau metodologinės problemos, buvusios ankstesniuose lyginamuosiuose tyrimuose, išlieka, o dėstomos tyrimų galimybės kelia ir naujų metodologinių iššūkių. Lyginamuosiuose tyrimuose aktualia išlieka etnocentrizmo problema, nors ir mažesniais mastais, bet vis dar pasireiškianti šiuolaikiniuose tyrimuose. Tyrimo vienetų pasirinkimo šališkumas, kultūrinės įvairovės neįvertinimas, konstruojant tyrimo instrumentą, bei kitos šiame straipsnyje aptartos problemos tebekelia daug problemų.

Straipsnyje aptarti lyginamųjų tyrimų klasifikacijos modeliai rodo galimų laiko ir erdvės dimencijų traktuočių įvairovę. Akivaizdu, kad didžioji dalis atliekamų tyrimų, tarp jų ir Lietuvoje, visgi yra keleto arba rečiau keliolikos tyrimo vienetų analizė. Ypač dažni vieno atvejo tyrimai, turintys palyginimo potencialą. Globali analizė, netgi esant tobulai duomenų kaupimo technologijai tebėra rečiausiai naudojamas lyginamųjų tyrimų metodas.

Literatūra

1. Daalder, H. 2002. The Development of the Study of Comparative Politics. In Keman, H. (ed.) *Comparative Democratic Politics. A Guide to Contemporary Theory and Research*. London. Thousand Oaks. New Delhi: Sage Publications.
2. Durkheim, E. 2001. Sociologijos metodo taisyklės. Vilnius: Vaga. ALK.
3. Hug, S. 2003. Selection Bias in Comparative Research: The Case of Incomplete Data Sets. In *Political Analysis*. Oxford Journals, 11, Nr. 3.
4. Mackie, T.; Marsh, D. 1995. The Comparative Method. In Marsh, D., Stoker, G. (ed.) *Theory and Methods in Political Science*. New York: St.Martin's Press.
5. Mair, P. 1998. Comparative Politics. In *A New Handbook of Political Science*. New York: Oxford University Press.
6. Mahoney, J. 2007. Qualitative Methodology and Comparative Politics. In *Comparative Political Studies*. 40, Nr. 2. [žiūrėta 2012-02-24]. Prieiga internete: <http://cps.sagepub.com/cgi/content/abstract/40/2/122>.
7. Pennings, P.; Keman, H.; Kleinnijenhuis, J. 2006. *Doing Research in Political Science*. 2nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
8. Ross, M. H. 1988. *Studying Politics*

- Cross-Culturally: Key Concepts and Issues. In *Cross-Cultural Research*. 22, Nr. 1–4, [žiūrėta 2012-10-03] Prieiga internete: <http://ccr.sagepub.com/cgi/content/abstract/22/1-4/105>.
9. Schmitter, Ph. C. 2001. Comparative Politics. In Krieger, J. (ed.) *The Oxford Compton to Politics of the World. Oxford*. New York: Oxford University Press.
10. Wiatr, J. J. 1999. Socjologia Polityki. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Diana Janušauskienė, Lietuvos socialinių tyrimo centro Sociologijos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų kryptys: politikos sociologija; lyginamoji politika; migracijos, vertybių, ir identiteto tyrimai.

COMPARATIVE METHOD IN POLITICAL SCIENCE: THE PECULIARITIES OF RESEARCH DEVELOPMENT AND CLASSIFICATION

Diana Janušauskienė

Lithuanian Social Research Centre, Lithuania

Abstract. *The goal of this article is to analyse the peculiarities of the application of comparative method in political science. The analysis focuses on the historical development of comparative research and major factors that have influenced this development, mainly, historical events, development of research techniques and advancement of the data storage and processing. The analysis covers investigation of various models of comparative research classification as well as the problems of sampling.*

The comparative method is frequently used in political and social research as it broadens the perspective and could improve understanding of social phenomena. Many methodological problems encountered by scientists earlier on still remain unsolved, while some new challenges have been encountered such as ethnocentrism, sampling issues and cultural biases.

The major goal of this article is to promote the scientific discussions on the application of comparative method in the political science in Lithuanian language.

Key words: *comparative method, comparative politics, classification of comparative research.*

Diana Janušauskienė, Lithuanian Social Research Centre, Institute of Sociology, Senior researcher. Research interests: political sociology; comparative politics; research of migration, values and identity.